

AD FONTES!

KATARZYNA SZYMAŃSKA

*Wszystko śpieszące przeminie wczas
Tylko trwające uświęca nas.*
R.M. Rilke

Podstawowe kierunki realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2021/2022 powracają do zagadnienia związanego z działaniami wychowawczymi szkoły w obszarach: wychowanie do wrażliwości na prawdę i dobro, kształtowanie właściwych postaw szlachetności, zaangażowania społecznego i dbałości o zdrowie.

Są to kierunki działań, których celem jest wzmacnianie wychowawczej roli szkoły. Działania te wychodzą naprzeciw kryzysowi współczesnej kultury, będącemu wynikiem oddziaływania atrakcyjnych, szczególnie dla młodych odbiorców, niezwykle agresywnych mód kulturowych. Transformacja norm i wartości postępuje niezwykle szybko, co zmusza nas do głębszego zastanowienia się nad istotą i rolą wartości w życiu każdego człowieka. Ofiarą panującego subiektywizmu i relatywizmu jest klasyczna triada obejmująca prawdę, dobro i piękno, które w pedagogice wartości ujmowane są jako wszystko, co jest cenne, godne pożądania i wyboru, ważne i doniosłe. Wartości mogą być pozytywne i negatywne, należy zwrócić jednak uwagę, że wartości ogólnoludzkie, pożądane z moralnego punktu widzenia, stanowią

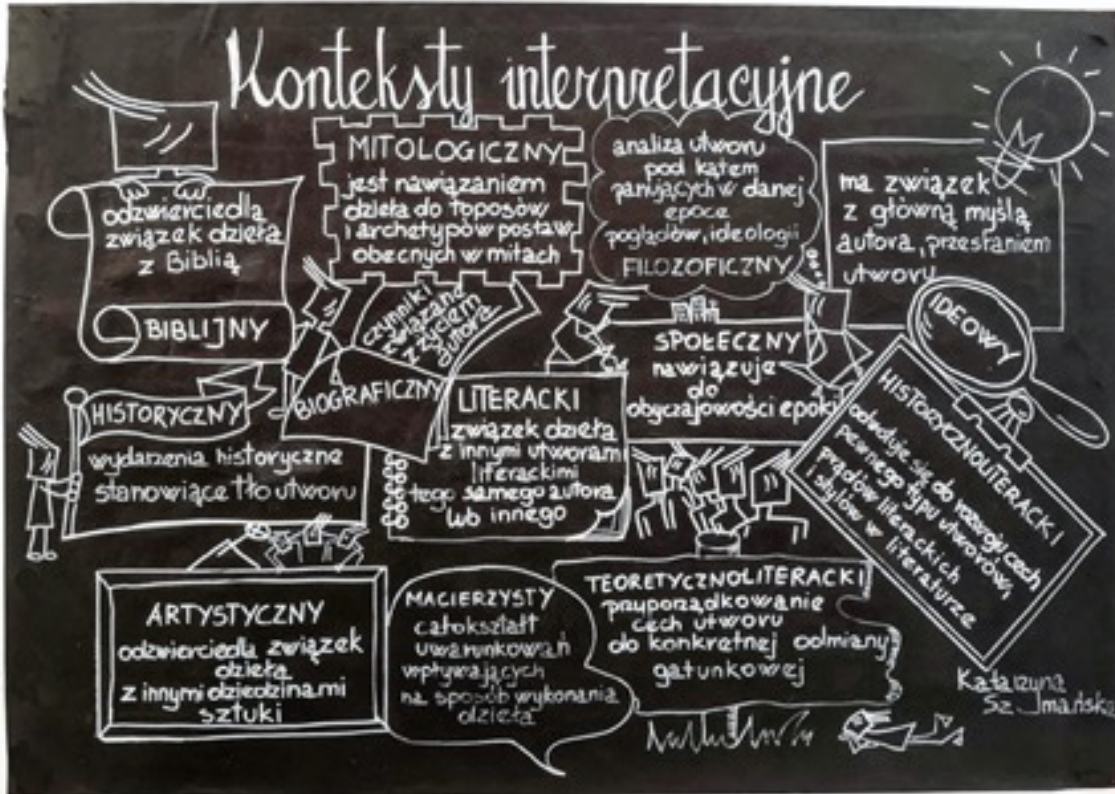
podstawę wychowania. Dziecko od samego początku powinno być wychowywane do wartości uniwersalnych: prawdy, dobra, piękna, sprawiedliwości, miłości, empatii, cierpliwości, tolerancji, uczciwości, wierności, umiejętności wybaczenia. Na ich podstawie kształcimy właściwe postawy.

Najpełniej wiedzę o samym człowieku możemy osiąść, obcując z literaturą. Nie bez przyczyny mówimy o tym, że pozwala ona zrozumieć doświadczenia, wrażenia, przeżycia i zdarzenia wzbogacające trwale jednostkową i zbiorową pamięć, percepcję, wyobraźnię, a tym samym wydobywa wieloaspektowe postrzeganie człowieka i uniwersum opartego na triadzie Platona – greckim kanonie etycznym.

Obecnie analiza tekstów literackich na lekcjach języka polskiego została poszerzona o kontekstową interpretację, co znacznie ułatwia wydobywanie transcendentaliów i wspieranie dziecka w rozwoju ku pełnej dojrzałości emocjonalnej, intelektualnej, psychicznej, fizycznej, duchowej i społecznej, które powinno być wzmacniane i uzupełniane w ramach edukacji klasycznej.

AD FONTES!

W nauce o literaturze mówi się, że kontekst interpretacyjny jest to zespół odniesień niezbędnych do zrozumienia jakiegoś dzieła literackiego. W zależności od szkoły metodologicznej kontekstem może być tradycja literacka albo zjawiska pozaliterackie, np. filozoficzne czy estetyczne.

Za najważniejsze konteksty interpretacyjne uważa się:

Kontekst biblijny	Odzwierciedla związek dzieła z Biblią w jego warstwie znaczeniowej i językowej.
Kontekst mitologiczny	Jest nawiązaniem do toposów i archetypów postaw obecnych w mitach.
Kontekst filozoficzny	Łączy utwór z panującymi w danym czasie poglądami filozoficznymi, ewentualnie religijnymi bądź określoną ideologią.
Kontekst ideowy	Ma związek z główną myślą autora, przesłaniem utworu.
Kontekst społeczny	Odzwierciedla stosunki społeczne, obyczajowość epoki, w której powstał utwór.
Kontekst historyczny	Odnosi się do wydarzeń historycznych stanowiących tło utworu.
Kontekst biograficzny	To czynniki związane z życiem autora, które wpłynęły na dane dzieło.
Kontekst literacki	To związek interpretowanego dzieła z innymi utworami literackimi tego samego lub innych autorów.
Kontekst historycznoliteracki	Odwołuje się do rozwoju cech pewnego typu utworów, prądów literackich i stylów w literaturze.
Kontekst teoretycznoliteracki	Jest przyporządkowaniem utworów do istniejących gatunków literackich, do konkretnej odmiany gatunkowej, nazwaniem cech typowych dla tego gatunku i przypisaniem utworu do określonego prądu literackiego lub konwencji.
Kontekst artystyczny	Odzwierciedla związek dzieła z innymi dziedzinami sztuki, np. malarstwem, architekturą, rzeźbą, muzyką.
Kontekst językowy (lingwistyczny)	Skupia się na samym języku jako środku przekazu, np. na słownictwie, gramatyce, składni, strukturze czy stylistyce.

KATARZYNA SZYMAŃSKA

Kontekstowa analiza dzieła literackiego powinna zacząć się od jego odbioru, czyli poznania treści i struktury dzieła, przeżywania i doświadczania jego estetycznej wartości i jakości, czyli piękna języka i stylu. Następnie przechodzimy do interpretacji będącej pewnego rodzaju doświadczeniem badawczym, które pomoże uczniowi zrozumieć dzieło na jego różnych płaszczyznach. Według Janusza Sławińskiego to cały proces poznawania dzieła, w którym wyróżniamy dwa poziomy: I faza – opis, analiza, interpretacja, czyli właśnie umieszczanie go w kontekstach, a II faza – wartościowanie. Ostatecznie następuje konkretyzacja, czyli doświadczenie czytelnicze. Według Romana Ingardena jest ono schematyczne i dotyczy trzech poziomów: brzmienia, znaczenia słów i zdań oraz świata

przedstawionego. Zatem na poziomie interpretacji możemy wyróżnić dwie podstawowe funkcje kontekstu: 1. służy interpretacji, pomaga zrozumieć sens dzieła, 2. poszerza problematykę dzieła, odsyła do świata poza utworem. Zatem dzięki kontekstom możemy określić nie tylko „siedlisko życiowe” omawianego tekstu literackiego, ale również wskazać podstawowe wartości społecznie akceptowalne.

Zadaniem każdego nauczyciela powinno być kształtowanie postaw na podstawie dobra, prawdy, piękna. Oto przykład realizacji kontekstowej tych założeń na poziomie przedmiotu, jakim jest język polski. Nie jest to scenariusz lekcji, a jedynie propozycja sytuacji dydaktycznej.

Wymagania przedmiotowe:

I. Kształcenie literackie i kulturowe

2. Czytanie utworów literackich

- Kształtowanie dojrzałości intelektualnej, emocjonalnej i moralnej uczniów.
- Rozróżnianie kultury wysokiej i niskiej, elitarnej i popularnej oraz dostrzeganie związków między nimi.
- Kształcenie umiejętności czytania, analizowania i interpretowania literatury oraz innych tekstów kultury, a także ich wzajemnej korespondencji.
- Kształcenie umiejętności świadomego odbioru utworów literackich i tekstów kultury na różnych poziomach: dosłownym, metaforycznym, symbolicznym, aksjologicznym.
- Budowanie systemu wartości na fundamencie prawdy, dobra i piękna oraz szacunku dla człowieka.
- Kształcenie umiejętności rozpoznawania i wartościowania postaw budujących szacunek dla człowieka (np. wierność, odpowiedzialność, umiar) oraz służących budowaniu wspólnot: państwowej, narodowej, społecznej (np. patriotyzm, sprawiedliwość, obowiązkowość, szlachetność, walka, praca, odwaga, roztropność).

II. Kształcenie językowe

- Wzbogacanie umiejętności komunikacyjnych, stosowne wykorzystanie języka w różnych sytuacjach komunikacyjnych.
- Funkcjonalne wykorzystywanie wiedzy o języku w odczytaniu sensów zawartych w strukturze głębokiej tekstów literackich i nieliterackich.
- Uwrażliwianie na piękno mowy ojczystej, wspomaganie rozwoju kultury językowej, doskonalenie umiejętności posługiwania się poprawną polszczyzną.

AD FONTES!

III. Tworzenie wypowiedzi

- Doskonalenie umiejętności wyrażania własnych sądów, argumentacji i udziału w dyskusji.
- Wykorzystanie kompetencji językowych i komunikacyjnych w wypowiedziach ustnych i pisemnych.
- Kształcenie umiejętności formułowania i uzasadniania sądów na temat dzieł literackich oraz innych tekstów kultury.

IV. Samokształcenie

- Rozwijanie zainteresowań humanistycznych.
- Doskonalenie umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji, w tym zasobów cyfrowych, oceny ich rzetelności, wiarygodności i poprawności merytorycznej.
- Rozwijanie umiejętności efektywnego postępowania się technologią informacyjną w poszukiwaniu, porządkowaniu i wykorzystywaniu pozyskanych informacji.

Opis sytuacji dydaktycznej

Temat lekcji: Spór ze światem

Komentarz wprowadzający: Zbigniew Herbert to poeta podróżnik w sensie dosłownym, ale i przenośnym. Jego poezja jest symboliczną wędrówką do źródła samopoznania i samoświadomości. Przez cały czas poecie towarzyszy też refleksja filozoficzna, kulturowa, społeczna i religijna. Poeta zawsze otwarcie wystawiał rzeczy wzniosłe i szlachetne, chociaż nie zawsze była to postawa społecznie pożądana.

Celem zajęć jest zdefiniowanie pojęcia cnoty w oparciu o klasyczny kanon prawdy, dobra, i piękna oraz kontekstowa analiza utworu „Pan Cogito” o cnocie. Rozważania należy rozpocząć od odpowiedzi na pytanie, co to jest cnota? Uczniowie powinni zastanowić nad znaczeniem tego słowa, poszukać skojarzeń, a następnie zapisać swoje propozycje. Za pomocą metody „drzewo rodu słowa” definiują pojęcie w oparciu o definicje słownikowe, a jednocześnie budują „bazę danych”, czyli przeprowadzają analizę słowotwórczą, wyszukują synonimy, zdania z tym słowem, np. z Internetu lub przygotowanych przez nauczyciela wycinków prasowych. To ćwiczenie prowadzi do kilku istotnych spostrzeżeń. Po pierwsze, że rzeczownik cnota to jedno z naszych najstarszych słów i powstał od przymiotnika cny jako nazwa zespołu cech takich jak honor, uczciwość, szlachetność, prawość, zacność, niewinność. Po drugie, cnota to postawa wobec życia, czyli pewna zdolność i predyspozycja. Po trzecie, świadomość, czyli umiejętność zdawania sobie sprawy z tego, jakie wartości są społecznie akceptowalne i według których powinien żyć człowiek cnotliwy. Kolokacje tego rzeczownika z czasownikami lub przymiotnikami, np. wzór cnot, pielęgnować cnoty, droga cnoty, cnoty obywatelskie doprowadzają uczniów do wniosku, że cnota jest niezaprzeczalną wartością, drogą do samodoskonalenia się i gwarantem człowieczeństwa.

Następnie uczniowie wyszukują aforyzmy, sentencje i przysłowia, które sugerują, że za pomocą niewielu słów można przekazać wiele cennych myśli.

Po zapoznaniu się z utworem Zbigniewa Herberta przechodzą do analizy treści. Pracują w parach metodą „Daj odpowiedź, weź odpowiedź”. Nauczyciel zadaje pytanie lub stawia problem z wieloma odpowiedziami i wyznacza limit czasowy. Uczniowie wymieniają tyle informacji, ile znają, w kolumnie

KATARZYNA SZYMAŃSKA

„daj odpowiedź” i zapisują je na kartce papieru. Następuje zmiana w parach i uczniowie dzielą się swoimi pomysłami z nowym partnerem, wpisując otrzymaną odpowiedź w kolumnie „weź”. Tych zmian można zaplanować więcej, by uzyskać jak najwięcej odpowiedzi na przykładowe pytania: Jakimi środkami stylistycznymi i określeniami posługuje się autor, opisując cnotę? Do kogo zostaje porównana i dlaczego? Jak rozumiesz/rozumiecie sformułowania: „jak włoś w gardle, jak brzęczenie w uchu” czy „powtarza wielkie – Nie”? Jak prezentuje się na tle współczesnego świata? Kim są „prawdziwi mężczyźni”? Czemu służy powtórzenie tego określenia? Ćwiczenie trwa, dopóki nauczyciel nie powie „stop”.

Konteksty interpretacyjne: Analizę kontekstową również można przeprowadzić w grupach, używając metody dramy. Do tego zadania należy się jednak wcześniej przygotować. Uczniowie wcielają się w rolę uczestników sondy ulicznej, ekspertów w danej dziedzinie: historii (tło historyczne i polityczne utworu), literatury i sztuki (główne tezy w twórczości Zbigniewa Herberta, motyw cnoty w innych tekstach kultury), filozofii (triada Platona, stoicyzm, horacjanizm), widzów. Nauczyciel odgrywa rolę prowadzącego program publicystyczny.

Każdy członek grupy I odegra rolę widza, ale na początku musi samodzielnie wymyślić pytanie dotyczące cnoty, które zadałby przypadkowej osobie. Zapisuje je dużymi literami na karcie papieru, układa ją pod tablicą i wraca na swoje miejsce. Pytanie powinno być przemyślane, nie może się powtórzyć. Uczeń sam też musi sobie ułożyć odpowiedź na to pytanie i zapisać je w zeszytcie, by jako widz mógł się zidentyfikować z tym, co usłyszy w ulicznej sondzie, a może wzbudzi to w nim sprzeciw i wewnętrzny dialog. Członkowie grupy II to uczestnicy ulicznej sondy: losują karty przygotowane przez członków grupy I, odczytują zapisane na nich pytania, zastanawiają się nad rolą, jaką za chwilę będą musieli odegrać, siadają kolejno na krzesłach ustawionych z boku sali (otrzymują od nauczyciela informację, że ich odpowiedzi mogą być prowokacyjne). Członkowie kolejnych grup to eksperci w wybranych przez siebie dziedzinach, mogą to być pary eksperckie, które przygotowują krótki materiał do zaprezentowania pozostałym uczestnikom. Ekspersi siadają pośrodku sali, pomiędzy uczestnikami sondy a widzami. Nauczyciel jako prowadzący wyjaśnia widzom, czego dotyczy oglądany właśnie przez nich program publicystyczny, przedstawia ekspertów, przechodzi do sondy ulicznej, a wypowiedzi przypadkowych „przechodniów” przeplata z eksperckimi.

Cały cykl lekcji poświęcony utworowi Zbigniewa Herberta powinien zakończyć się podsumowaniem: troska o cnotę jest pozorna, ponieważ to nie ona powinna się zmienić, ale ludzie, którzy utracili o niej pojęcie. Jest staroświecka, przestarzała i często naraża się na pośmiewisko, jest jednak niezwykle wytrwała w swoim uporze, potrafi odciąć się od życia, które ją omija i kroczyć własną niezmienną drogą, którą sama sobie obrała, ponieważ wartości klasyczne się nie zmieniają i nie mogą ulegać kolejnym modom. •

BIBLIOGRAFIA

1. Słownik terminów literackich pod red. J. Sławińskiego, Wrocław 1989.

KATARZYNA SZYMAŃSKA – nauczyciel konsultant przedmiotów humanistycznych w Mazowieckim Samorządowym Centrum Doskonalenia Nauczycieli Wydział w Ciechanowie. Ma wieloletnie doświadczenie jako nauczyciel na różnych etapach edukacyjnych. Pasjonatka myślenia wizualnego, neurodydaktyki oraz nowinek metodycznych. Stale rozwija swoją wiedzę i zdobywa nowe doświadczenia zawodowe w zakresie przedmiotów humanistycznych.